

Afrikan perinteinen uskonto ja pelastus Kristuksessa

1. Afrikan perinteinen uskonto

- ATR: *African traditional religion*
 - Voiko puhua yksikössä/ vai perinteiset uskonnot
- On yhteisiä piirteitä, jotka selvästi näkyvissä etenkin bantuheimojen uskonnonharjoituksessa
- Nykyisin ATR:n seuraajia 10–20% väestöstä. ATR:n piirteitä säilyy monen kristityksi tulleen uskonnonharjoituksessa.

2. Kirjoja ATR:stä

- Tunnetuin John S. Mbiti: liberaali protestantti
- Mbiti: *Introduction to African Religion*. Nairobi 1991
- Mbiti: *African Religions and Philosophy*. Nairobi 1990
- Pfarrinder: *African Traditional Religion*. London 1962
- Richard J. Gehman: *African Traditional Religion in Biblical Perspective*. Kijabe 1989. (evangelikaali kannanotto)
- Richard J. Gehman: *The Living dead. A Theology of death, life after death and the living dead*. EPH 1999.
- Matti Peltola: *Bantu. Afrikan kohtalonkysymyksiä*. Porvoo 1949. Yllättävän hyvä kirja yhä tänään.
- Raimo Harjula: *Karibu! Tervetuloa Afrikkaan*. Joensuu 1975.
- *Jesus in African Christianity. Experimentation and Diversity in African Christology*. Ed. J.N.K. Mugambi and Laurenti Magersa. Nairobi 1989.
- Mika Vähäkangas: *Genuinely Catholic, authentically African. The Encounter between Neo-Thomism and African Thinking in Charles Nyamiti's Theological Methodology*. Helsinki 1997.
- Benezet Bujo: *African theology in its social context*. Nairobi 1992.

3. ATR:n kolme peruspilaria:

Monoteismi

Tähän on lähetysaarna yleensä voinut liittyä. Jumala-nimi on voitu ottaa suoraan perinteisestä uskonnosta! Peltola: Kristilliselle lähetysaarnajalle bantukansojen monoteistisellä käsityksellä on sen hämärtyemisestä huolimatta mitä suurin merkitys. Hän saa tehdä työtään varmana siitä, että tuodessaan sanomaa Jumalasta kaiken luojana ja Isänä ei hän esitäkään mitään olennaisesti uutta, vaan saa rakentaa vanhalle perustalle.

Esi-isien palvonta.

Varsinaisen uskonnollisen huomion ja palvonnan kohteena bantukansoilla ovat esi-isien henget. Ne muodostavat osan, vieläpä sangen tärkeän osan, alkuperäistä bantuyhteiskuntaa. Yhteisön muodostavat sekä elävät että kuolleet yhdessä. Asenne vainajehenkiin on kahdenlainen. Toisaalta heihin ollaan kiintyneitä ja heitä kunnioitetaan;

voivathan he tuoda elossa oleville siunausta ja varjelusta. Toisaalta – ja tämä on hallitseva asenne – vainajahenkiä pelätään, koska he ovat arvaamattomia ja vihastuessaan saattavat aiheuttaa onnettomuksia ja tuoda sairautta. Vainajahenkien vaikutuksen uskotaan rajoittuvan yleensä heidän omaan sukuunsa. Poikkeuksena ovat esim.heimon ja suvun ensimmäiset esi-isät sekä mahtavat päälliköt ja tietäjät, joiden henkien vaikutusalue on laajempi. Jälkimmäisten muisto säilyy polvesta polveen, tavalliset vainajahenget unohdetaan 3–5 sukupolven kuluessa. Merujen ilmaisuja käyttäkseni *warumu* "elävät kuolleet" muuttuvat tuolloin vale-enkeleiksi "kuolleiksi kuolleiksi"; he ovat nyt niin kaukana, ettei heillä ole enää vaikutusta eläviin eikä yhteyttä heidän kanssaan. Heille ei tarvitse enää uhrata.

Suvun vainajahenkiä lähestytään yleisimmin silloin, kun ilmaantuu sairautta, jota parantaja tai tietäjä ei pysty parantamaan tai jota muuten epäillään vainajahenkien aiheuttamaksi. Tavalla tai toisella loukatun ja vihastuneen hengen henkilöllisyys saadaan selville esim. unen tai eläimen sisäelimistä arpojan specialistin avulla. Suvun vainajahengillekin tarjotaan uhrina olutta tai maitoa sekä pieniä lihanpaljoja. Vainajahenget saattavat vaatia uhria myös unien välityksellä. Toisinaan heidän puoleensa käännetään ilman mitään ahdistavaa syytä ja heitä pyydetään siunaamaan eläviä ja pitämään sairaudet näistä loitolla. Edellä on puhuttu yleistä käytäntöä noudattaen "uhrista". Voimme yhtä hyvin käyttää sanaa "lahja". Merujen keskuudessa on tapana, että kun käännetään jonkun henkilön puoleen jollakin pyynnöllä, pyyntöä seuraa lahja. Sen sijaan puhuminen vainajien "palvonnasta" on merujen kohdalla ainakin suvun vainajien osalta mielestäni liian voimakas ilmaisu. Kysymyksessä on pikemminkin pelon sävyttämä kunnioittava yhteys vainajahenkiin. He kuuluvat edelleen yhteisöön, ja siksi heitä lähestytään kuten eläviäkin arvovaltaisia ja voimakkaita henkilöitä lähestytään.

– Helposti perinteiset uskomukset ja tavat uhkaavat sotkeutua kristilliseen uskoon siten, että ne todella hämärtävät kristillisyyden keskeiset korostukset. Eräässä koko Itä-Afrikkaa koskeneessa työkokouksessa keskusteltiin paikallisten kirkkojen afrikkalaisuudesta. Keskustelussa kosketeltiin myös kysymystä ehtoollisesta. Eräs osanottaja ehdotti, että ehtoollisen viettoa voitaisiin afrikkalaistaa seuraavaan tapaan: kun ehtoollisen vietto on kirkossa päättynyt, pappi vie jäljellä olevan viinin seurakunnan hautausmaalle ja kaataa se siellä maahan vainajahenkiä varten. Näin toteutuisi yhteys näkyvän ja näkymättömän seurakunnan välillä. Ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta. Papit ja teologit olisivat ehkä voineet nähdä tässä todella vain yhteyden merkin. Tavallinen seurakuntalainen sen sijaan olisi ilman muuta kokenut tapahtumassa vainajahengille tarkoitettun uhrin. Hän olisi kysellyt: ketä vainajaa nyt on loukattu ja miten, kun oikein pappi on pantu uhraamaan hänelle.

– Magia. Peltola: Esi-isien palvonta vanhassa organisoidussa muodossaan on häviämässä, mutta se luovuttaa aineksia magialle, joka on afrikkalaisen pakanuuden varsinainen pylväk ja perustus

– Esim. Mbiti käsittelee magiaa ja noituutta hyvin vähän. Magiaa ei haluta nähdä keskeisenä osana afrikan perinteistä uskontoa! Mbiti tuo esiin myös magian positiivisia(!) puolia: auttaa ihmisiä löytämään selityksiä, kun asiat menevät väärin, estää esim. varastamisen, kun pelkää, että naapurilla taikavoimia! Mbiti: *Intoduction* s.168. Peltola: Afrikkalaisen pakanuuden perusluonne tulee ilmi siinä, että juuri usko näkymättömien todellisuuteen tekee elämän raskaaksi. Mustan magian, vahingollisen noituuden

pelko synkentää mustan bantun elämän melkein siitä asti, kun lapsen tajunta alkaa herätä ja jotakin käsittää aina siihen hetkeen, jolloin väsynyt matkantekijä ummistaa silmänsä ikuiseseen uneen. Mustaa magiaa vastaan pakana yrittää turvautua kaikkiin keinoihin ja usko vahingollisiin voimiin on viimeinen, mistä kristinuskoon kääntynyt pakana luopuu.

– Yleisen afrikkalaisen uskomuksen mukaan jo pelkkä noidan tai pahansuovan henkilön katse pystyy vahingoittamaan. Tämä on se paljon puhuttu "paha silmä". Tansaniassa kuten Afrikassa yleensäkin noitua pelätään ja noituus on yleisimpiä onnettomuuksien, sairauden ja kuoleman selitysmalleja. Noituutta ei aina pystytä torjumaan kaulassa tai ranteessa pidettävillä amuleteilla. Elämää tuhoavia voimia hallitsevaa noitaa ja noituutta vastassa ovat perinteinen tietäjä ja parantaja. Tällainen "vastanoita" pystyy poistamaan kirouksen ja noidannuolen, haistamaan esille lapsettomuutta aiheuttavan myrkkypussin, aiheuttamaan omilla rohdoiltaan potilaan vatsan noidan myrskyistä puhdistavan äkillisen oksennuksen jne. Peltola: Erittäin vakavan lähetysproblematiikan aiheuttaa kuitenkin vasta havainto, että maagiset käsitykset Afrikassa eivät vain ole osoittamassa häviämisen merkkejä, vaan ovat arveluttavasti lisääntymässä ja saamassa yhä uusia muotoja. Olen itsekin kohdannut uskon pahaan silmään, noituuteen, opettaessani Matongon teologisessa seminaarissa Keniassa.

4. Afrikkalaista teologiaa

Viime vuosina on paljon puhuttu afrikkalaisesta teologi Richard J. Gehman esittelee kirjassaan *Doing African Christian Theology* näitä teologeja

- Kwezi Dickson
- Peter Kanyandago
- J. W. Kurewa
- Charles Nyamiti
- John Mbiti
- Byang Kato. Katon kirja *Theological Pitfalls in Africa* on voimakas evangelikaalinen kritiikki. Se on suunnattu synkretistisiin tulkintoihin afrikkalaisessa teologiassa.
- Mika Vähäkangas on tehnyt perusteellisen väitöskirjan Nyamitin teologiasta. Bujo sanoo, että parhaiten tunnettuja: Nyamiti, Mbiti. Heidän lisäksi Pobee, Penoukou, Nteten.

5. Esi-isä kristologia

– Kristologiassa merkittävin afrikkalainen yritys on esi-isiin liittyvän terminologian käyttö Kristuksesta. Hän on *proto-ancestor* (ensimmäinen, protoesi-isä). Tämän käsitteen merkittävä propagoija on roomalais-katolinen teologi B. Bujo. Hän näkee Kristuksen protoesi-isänä – ainutlaatuinen esi-isä, elämän lähde ja *highest model of ancestorship*. Bujon mukaan idea Kristuksesta esi-isänä on tarkoituksenmukaisempi termi afrikkalaiselle kuin termi *Logos* tai *Kyrios*. "It also enables the African anthropocentrism (prominent in ancestral thinking) to be the source for incarnating Christianity. This according to Bujo demands a Christology from below. Bujo believes that his Christocentric ethic confirms the positive elements in African anthropocentrism such as hospitality, family spirit, solicitude for parents. At the same time it corrects and completes African traditional and modern customs."

– Bujo s.77: Protoesi-isä -termillä on paljon suurempaa sanomista afrikkalaiselle kuin sellaisilla termeillä kuin *logos* ja *kyrios*!

– Charles Nyamiti kehittää myös tätä esi-isä kristologiaa. Tämä tarjoaa tavan selvittää myös kolminaisuutta. *and discover that there is an ancestral kinship among the divine persons. The Father is the Ancestor of the Son, the Son is the descendant of the Father. These two persons live their ancestral kinship through the Spirit whom the mutually communicate to as their ancestral Oblation and Eucharist.*

– *In God the terms Ancestor and Descendant are essentially doxological, eucharistic pneumatic (inseparably linked with the Holy Spirit) and ritual categories.*

– *Because of His divine-human status and redemptive function Christ is our Brother-Ancestor par excellence. Christ's ancestorship to us is rooted in the Trinity...the Incarnation and Christ's redemptive ministry, culminating in the paschal mystery, are the extensions of the trinitarian ancestral communication to the man Jesus and through him, to the rest of Creation...Through Christ God the Father has become our Ancestor. Through Jesus' redemptive activity His ancestorship gradually grows and will reach its maturity at the Parousia. The Mass is a true ancestral ritual, and the tabernacle is the Christian Shrine in which Christ the Ancestor is daily present for ancestral communication with us. Likewise our bodies are sacred living shrines inhabited by our divine ancestors (God the Father and Christ in the divine Spirit)*

– *Reflection on the relationship between Jesus and the saints shows that the saints in heaven and purgatory are in different degrees, our ancestors in Christ, that is they are ancestrally related to us by virtue of their participation in the ancestral status of the Redeemer. Among these saints are the African ancestors who died in friendship with God. In addition to being our consanguineouskin, they are our ancestors in Christ. This Christian ancestorship of the saints is qualitatively different from that of the traditional African and surpasses all racial or any other natural distinctions.*

Tässä kohtaan voimme panna kysymysmerkin: Mikä merkitys on näillä esi-isillä, jotka eivät kuolleet uskossa Kristukseen!

6. Muita kristologisia malleja

– H. Sawyerr: Kristus, vanhempi veli. Kristus on Suuren perheen perustaja. Tämä perhe koskee kaikkia riippumatta rodusta, sukupuolesta, kansasta. RA: Afrikkalaisille perheyhteisö, suurperhe on tärkeä.

– J. S. Pobe: Kuninkaallis-papillinen kristologia. Pobe on tutkinut ghanalaista Akanheimoa. Pobe varoittaa sellaisesta päällikkökristologiasta, joka johtaa kunnian teologiaan.

– Kwezi Dickson kehittää ristien teologiaa. *In Africa death is the door to beneficial ancestral status; likewise by his death Christ's merits to be looked as Ancestor, the greatest of ancestors, who never ceases to be of the living dead.*

– A. T. Sanon: *Jesus as Head and Master of initiation. Sanon sees the climax of Christ's initiation in His death and resurrection. These events comprise the initiatic ordeals and transformation to higher status... through baptism we share in Christ's initiation by sharing in His initiatic death and resurrection. Christ is the unique Master of Christian initiation.*

– *Aylward Shorter sees healing as a central figure of the life and ministry of Christ... the sacraments are the works of the divine Spirit, whom Shorter calls "medicine of life" since he continues Christ's healing mission. Besides "the final wholeness to which all of his healing activity contributes is God becoming all in all – the healing pleroma!*

7. Välimies

Kristillinen kirkko julistaa, että Jumalan ja ihmisen välillä on vain yksi välimies, Jeesus Kristus. Hänen uhrinsa on kertakaikkinen ja riittävä. Muita uhreja ei siis enää tarvita. Tämä julistus saa afrikkalaisessa elämäkuviossa merkittävyytensä, jos ajatellaan heidän elämänpirinsä esi-isiä ja muita henkiä (Tämä on lainaus Harjulalta).

– Maasaipappi Josph Ole Momposhi julisti Suomen-vierailullaan ihanasti Kristuksen kertakaikkisesta uhrista. Se on verraton sanoma heimon keskellä, jossa elää monella tavalla uhrien esilläpitämisen malli. Kristuksen uhrilla, kertakaikkisena uhrina, on syvä kosketuspinta afrikkalaisen uskonnollisuuden keskellä. Tämän julistuksen tärkeydestä olen syvästi vakuuttunut.

8. Kristus – voittaja

Raimo Harjula kertoo, miten hänen perinteinen julistuksensa Kristuksesta sijaiskärsijänä ei puhutellut. Sitten hän puhui Kristuksesta henkivaltojen voittajana. Se sana kosketti, sitä kuunneltiin. Voi olla, että henkivaltojen tähden, pimeyden voimien tähden Afrikassa tarvitaan sanomaa Kristuksen voitosta. Klassisen sovituspöytäkirjan tulisi olla esillä Afrikan-työssä. Viittaa tässä hienoon kirjaan: Tor-mod Engelsviken, *Vapaaksi Paholaisen vallasta*. Engelsviken on ollut työssä Etiopiassa. Syntiä ja syyllisyyttä ei samalla tavalla tajuta. Mutta tässä tarvitaan opetusta. Kyllä ristin saarnaakin kuunnellaan.

9. Mistä pelastutaan?

Keskustelin Kenian lähettimme Pirkko Igendian kanssa esitykseni aiheesta. Välittömästi hän sanoi, että perinteinen afrikkalainen odottaa pelastuksella maanpäällistä asiaa, voimaa, menestystä, onnellisuutta. Bujo sanoo afrikkalaisesta uskonnosta, että siinä ollaan ennen muuta kiinnostuneita maanpäällisestä elämästä. Esi-isienkin kohdalla heitä pyritään hoitamaan niin, että me saamme elää rauhassa. Kristuksen kirkon pelastussanoma tuo syvemmän vastauksen, se on vastaus aikaa ja iäisyyttä varten. On syytä kysellä, miksi menestysteologia nykyisin niin suurella voimalla etenee Afrikassa. Se vastaa afrikkalaisen ihmisen luonnollisiin toiveisiin, niin kuin meidänkin.

10. Kätketty Kristus!

Erityisen vaikeaan kysymykseen tulemme, kun kysytään, olisiko myös Afrikan perinteisissä uskonnoissa tarjolla pelastustie. Tällä kodalla teologit ovat selvästi varovaisia. Judit Bahemuka kirjoittaa "kätketystä Kristuksesta" (*Hidden Christ*) Afrikan perinteisissä uskonnoissa. Hän sanoo lähetys-saarnaajien saarnanneen vierasta Kristusta Afrikassa. Hänen mielestään myöskin teologit eivät ole olleet tarpeeksi rohkeita löytääkseen kätketyn Kristuksen. Afrikkalaisten on tehtävä uskon hyppy ja löydettävä kätketty Kristus – jos oikein ymmärrän – omassa uskonnollisessa perinnössään. Bahemuka sanoo tämän kätketysti, mutta tähän hän ilman muuta tähtää! (*Jesus in African Christianity*) Jo vuonna 1990 Arto Seppänen kirjoitti merkittävän artikkelin *Jumalan lähetys* -kirjaan. Siinä hän selosti John Mbitin Keniassa pitämää esitystä vuodelta 1988. Mbiti vetoaa moniin raamatunpaik-

koihin, jotka tekevät Raamatun pohjalta mahdolliseksi etsiä Jeesusta myös kristinuskon ulkopuolelta. Mbiti sanoo: Missä ihmiset ovat tunnistaneet Jumalan, kuten he ovat tehneet Afrikan uskonnoissa, he tunnistivat hänet ei ainoastaan Isänä, vaan *ipso facto* Poikana, Jeesuksena Kristuksena, vaikkakaan he eivät voi vielä vetää lopullista rajaa Isä Jumalan ja Poika Jumalan välillä. Mbiti liittyy vanhan kirkon logos-teologiaan. Mbiti kysyy: Jos UT:n neljä evankelistaa kuvaavat Jeesuksen, jonka he näkivät, niin eri tavoin, eikö hän voisi tulla kuvatuksi jotenkin myös afrikkalaisissa uskonnoissa? Ja lopuksi hän vastaa kysymykseen: Onko Jeesus afrikkalaisissa uskonnoissa? Minulla on enemmän mieltä vastata tähän kysymykseen KYLLÄ kuin EI. Pidän itseni avoimena lisävalaisulle. Seppänen: Nyt on jo uskallettu esittää, että Kristus löytyy Afrikan perinteisistä uskonnoista. Seuraavaksi etsittäneen kai jollakin tavalla läsnä olevaa Kristusta esim. Afrikan uskontojen liittoaterioista, joissa on löydettävissä sovitus- ja pudistuselementtejä. Kysymys on jo ilmassa. Kirjassa *African Theology en Route* (1979) Mercy Amba Oduoye sanoo: *Meidän pitäisi tutkia, mikä tekee perinteiset valat ja liittoateriat sitovimmiksi kuin Herran ehtoollinen* (s.113).

Tällaista kyselyä ja etsintää on! Kohtaamme siis toisaalta synkretismin paineen, toisaalta paineen hyväksyä uusia pelastusteitä. Tänäänkin tarvitaan julistusta: Eikä ole pelastusta yhdessäkään toisessa; sillä ei ole taivaan alla muuta nimeä ihmisille anettu, jossa meidän pitäisi pelastuman (Ap.t.4:12). Afrikka tarvitsee yhä tänään sitä ilosanomaa, joka ottaa taakat pois ja päästää Jumalan lasten vapauteen. On edelleen jatkettava teologista työskentelyä, jossa kysellään, mikä asema annetaan Afrikan perinteisille uskonnoille. Mitä siinä voidaan ottaa mukaan yleisen ilmoituksen pohjalta ja mihin sanomme ehdottoman EIn!